

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Основи охорони праці

Змістовий модуль № 1.
**«Правові та організаційні основи
охорони праці»**

Тема № 3.
**«Державне управління, нагляд і
громадський контроль за охороною праці.
Організація охорони праці на
підприємствах АПК»**

Конспект лекції

Миколаїв
2021

УДК 342.95:331.45

О-75

Рекомендовано до друку рішенням методичної комісії інженерно-енергетичного факультету Миколаївського національного аграрного університету від 08 червня 2021 року, протокол № 10.

Укладач: В.М. Курепін

Рецензенти:

- О.А. Герасіменя - начальник управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Миколаївської міської ради.
- Л. М. Маркіна - доктор технічних наук, доцент, завідувачка кафедри техногенної та цивільної безпеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

О-75 Основи охорони праці : змістовий модуль № 1. «Правові та організаційні основи охорони праці». Тема № 3. «Державне управління, нагляд і громадський контроль за охороною праці. Організація охорони праці на підприємствах АПК» : конспект лекції / уклад. В. М. Курепін. – Миколаїв : МНАУ, 2021. – 29 с.

У конспекті лекції викладено зміст про проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення безпеки праці в Україні; державне управління та державний нагляд за охороною праці; компетенції та повноваження органів державного управління і нагляду за охороною праці; громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці; організацію охорони праці на підприємствах; проведення атестації робочих місць за умовами праці на підприємствах

УДК 342.95:331.45

© Миколаївський національний аграрний університет, 2021

© Курепін В.М. , 2021

Державне управління, нагляд і громадський контроль за охороною праці. Організація охорони праці на підприємствах АПК

Лекція № 3.

Питання № 1. Державне управління охороною праці.

Однією з функцій сучасної держави є проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення безпеки праці. Здійснення цієї функції неможливе без відповідного державного управління охороною праці.

Державне управління охороною праці здійснюють:

1. *Кабінет Міністрів України.*
2. *Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці:*
 - а) *на галузевому рівні* - міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
 - б) *на регіональному рівні* - місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Компетенція та повноваження органів державного управління охороною праці:

1. Забезпечує проведення державної політики в галузі охорони праці.
2. Подає на затвердження Верховною Радою України загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.
3. Спрямовує і координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення безпечних і здорових умов праці та нагляду за охороною праці.
4. Встановлює єдину державну статистичну звітність з питань охорони праці.

Компетенція та повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади:

1. Здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі та здійснює контроль за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади,

місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

2. Розробляє загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання.

3. Здійснює нормопроектну діяльність, розробляє правила, норми, положення, інструкції та інші нормативно-правові акти з охорони праці.

4. Координує роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності в галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

5. Одержує безоплатно від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів статистики, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності відомості та інформацію, необхідні для виконання покладених на нього завдань.

6. Видає дозволи на початок виконання робіт підвищеної небезпеки та початок експлуатації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки.

7. Бере участь у міжнародному співробітництві та в організації виконання міжнародних договорів.

Рішення, прийняті центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю.

Компетенція та повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади в галузі охорони праці:

1. Проводять єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці.

2. Розробляють і реалізують галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участю профспілок.

3. Здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці.

4. Укладають з відповідними галузевими профспілками угоди з питань поліпшення умов і безпеки праці.

5. Беруть участь в опрацюванні та перегляді нормативно-правових актів з охорони праці.

6. Організують навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

7. Створюють у разі потреби аварійно-рятувальні служби, здійснюють керівництво їх діяльністю, забезпечують виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи.

8. Здійснюють відомчий контроль за станом охорони праці на підприємствах галузі.

Компетенція та повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі охорони праці:

1. Забезпечують виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці.

2. Формують за участю представників профспілок, Фонду соціального страхування України і забезпечують виконання цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів.

3. Забезпечують соціальний захист найманих працівників, зокрема зайнятих на роботах з шкідливими та небезпечними умовами праці, вживають заходів до проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці.

4. Вносять пропозиції щодо створення регіональних (комунальних) аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

5. Здійснюють контроль за додержанням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів про охорону праці.

Компетенція та повноваження органів місцевого самоврядування в галузі охорони праці:

1. Затверджують цільові регіональні програми поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також заходи з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів.

2. Приймають рішення щодо створення комунальних аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

3. Забезпечують належне утримання, ефективну і безпечну експлуатацію об'єктів житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, додержання вимог щодо охорони праці працівників, зайнятих на цих об'єктах.

Питання № 2. Державний нагляд за охороною праці.

Державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику:

1. У сфері охорони праці.
2. У сфері ядерної та радіаційної безпеки.
3. З питань нагляду та контролю за додержанням законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки.
4. У сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Для розроблення і реалізації державної політики в галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, створення системи державного управління цією галуззю при Кабінеті Міністрів України створена Національна Рада з питань безпечної життєдіяльності населення. Очолює раду - віце-прем'єр-міністр України.

Національна рада:

а) розробляє та здійснює заходи щодо створення цілісної системи державного управління охороною життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції про вдосконалення цієї системи;

б) організує і забезпечує контроль за виконанням законодавчих актів і рішень Уряду України, опрацювання Національної програми і законопроектів, пов'язаних з реалізацією державної політики з питань

безпечної життєдіяльності населення, подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення законодавства з цих питань;

в) координує діяльність центральних і місцевих органів державної виконавчої влади у галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму;

г) бере участь у міжнародному співробітництві, сприяє вивченню, узагальненню та поширенню досвіду у галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, вирішує питання контролю за виконанням укладених договорів і угод у цій галузі.

Рішення Національної ради, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадян.

Питання № 3. Громадський контроль за охороною праці на підприємстві.

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Обирають особу простою більшістю голосів, відкритим голосуванням на строк, визначений загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства. Уповноваженим з питань охорони праці не може бути обраний працівник, який згідно з посадовими обов'язками відповідає за забезпечення безпечних та здорових умов праці.

Роботодавець в місячний термін після обрання за свій рахунок організує навчання цієї особи, забезпечує необхідними засобами і звільняє його від виконання функціональних обов'язків на передбачений договором строк із збереженням середнього заробітку. Інтереси уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці захищені колективним договором, їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників підприємства.

Професійні спілки (уповноважена найманими працівниками особа) має право:

1. Вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях підприємствах – при загрозі життю або здоров'ю працівників.

2. Проведення незалежної експертизи умов праці на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці.

3. Брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них.

4. Вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

5. Безперешкодно перевіряти стан безпеки і гігієни праці на робочих місцях підприємства.

Професійні спілки (уповноважена найманими працівниками особа) здійснюють:

1. Контроль за додержанням законодавства про охорону праці.

2. Контроль за створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов.

3. Контроль за забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту.

Питання № 4. Організація охорони праці на підприємстві.

Створення безпечних і здорових умов праці забезпечується шляхом впровадження системи організації охорони праці на виробничому рівні. Одним з основних суб'єктів, що здійснюють управління охороною праці на підприємстві, є служба охорони праці, організаційна форма якої залежить від кількості працівників, що працюють у роботодавця, рівня складності і небезпеки здійснюваних технологічних процесів.

На підприємстві, де працюють 50 і більше осіб, роботодавець створює службу охорони праці, як самостійний структурний підрозділ. Вона може функціонувати у вигляді одного співробітника:

а), на підприємстві де працює менше 50 осіб – особа за сумісництвом, яка має відповідну підготовку;

б) на підприємстві де працює менше 20 осіб - залучаються сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.

Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо роботодавцю. Комплектується служба фахівцями, що мають вищу освіту і стаж роботи за профілем цього виробництва не менше трьох років.

Ефективна організація охорони праці передбачає постійну співпрацю роботодавця з найманими працівниками та їх представниками, створення з ними спільних органів управління. До таких суб'єктів належить комісія з питань охорони праці підприємства. Вона створюється лише за рішенням загальних зборів (конференції) найманих працівників, є постійно діючим консультативно-дорадчим органом найманих працівників та роботодавця, тому на відміну від служби охорони праці її рішення мають рекомендаційний характер.

Комісія складається з представників роботодавця та професійної спілки, а також уповноваженої найманими працівниками особи, спеціалістів з безпеки, гігієни праці та інших служб підприємства.

Фінансування заходів з охорони праці здійснюється роботодавцем, працівники не несуть жодних матеріальних витрат. Для підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік; на підприємствах, що утримуються за рахунок бюджету, розмір витрат на охорону праці встановлюється у колективному договорі з урахуванням фінансових можливостей підприємства, установи, організації.

Створюючи на робочих місцях підприємства умови праці відповідно до нормативно-правових актів роботодавець забезпечує додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці. *З цією метою він:*

1. Призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання.

2. Розробляє і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці.

3. Впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці.

4. Забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом.

5. Забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань.

6. Організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і строки, що визначаються законодавством.

7. Розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, та встановлює правила виконання робіт і поведінки працівників на робочих місцях підприємства відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці.

8. Організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці.

Забезпечення безпечних і здорових умов праці на підприємстві неможливе без знання і виконання працівниками всіх вимог нормативних актів про охорону праці, що стосуються їхньої роботи, правил поводження з машинами, механізмами, устаткуванням, використання засобів індивідуального та колективного захисту, додержання правил внутрішнього трудового розпорядку, співробітництва з роботодавцем у справі охорони праці. Він зобов'язаний:

1. Дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства.

2. Знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту.

3. Проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди.

Роботодавець та працівники підприємства несуть безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог.

Питання № 5. Атестація робочих місць за умовами праці на підприємстві.

Одним із заходів соціального захисту працівників є своєчасно проведена атестація робочих місць зі шкідливими умовами праці, яка надає можливість встановити пільги та компенсації за роботу із шкідливими та важкими умовами праці.

Атестація робочих місць за умовами праці проводиться на підприємствах незалежно від форм власності, де технологічний процес, використовуване обладнання, установки, прилади та апарати, сировина та матеріали є потенційними шкідливими та небезпечними виробничими факторами, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих, а також їхніх нащадків як зараз, так і в майбутньому.

Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці здійснюється згідно *Постанови Кабінету Міністрів України №442 від 1 серпня 1992 р «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці»*.

Атестація робочих місць за умовами праці регулюється наступними документами:

1. Методичними рекомендаціями для проведення атестації робочих місць за умовами праці. (затверджені Постановою Міністерства праці України від 01.09.1992 р. № 41).

2. Інструкцією із заповнення Карти умов праці при проведенні атестації робочих місць (затверджена наказом Міністерства праці та Міністерства охорони здоров'я України від 27.11. та 30.11. 1992 р. № 06-41-48).

Роботу з атестації робочих місць за умовами праці організує особа, на яку покладено виконання функцій служби охорони праці.

Основна мета атестації полягає у:

1. Регулюванні відносин між власником і працівниками підприємства у галузі реалізації прав на здорові й безпечні умови праці.

2. Пільгове пенсійне забезпечення.

3. Пільги та компенсації за роботу у несприятливих умовах.

Відповідальність за своєчасне та якісне проведення атестації покладається на керівника підприємства. Він наказом по підприємству в строки, передбачені колективним договором, але не рідше одного разу на 5 років призначає атестаційну комісію, її склад і повноваження.

До складу атестаційної комісії входять:

1. Головні спеціалісти.
2. Працівники відділу кадрів, праці і заробітної плати.
3. Представники служби охорони праці, органів охорони здоров'я підприємства.
4. Представники громадських організацій.

Атестація робочих місць передбачає:

- а) установлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці;
- б) санітарно-гігієнічне дослідження факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;
- в) комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці на відповідальність їхніх характеристик стандартам безпеки праці, будівельним та санітарним нормам і правилам;
- г) установлення ступеня шкідливості й небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією;
- д) обґрунтування віднесення робочого місця до категорії із шкідливими (особливо шкідливими), важкими (особливо важкими) умовами праці;
- є) визначення (підтвердження) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення за роботу у несприятливих умовах;
- ж) складання переліку робочих місць, виробництв, професій та посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників;
- з) аналіз реалізації технічних і організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

У ході вивчення факторів виробничого середовища і трудового процесу необхідно визначити:

1. Характерні для конкретного робочого місця виробничі фактори, які підлягають дослідженням.

Вони визначаються на підставі аналізу шкідливих та небезпечних виробничих факторів, що перелічені в інструкціях з охорони праці на

професії або види робіт, вибраних із списків та переліків, що дають право працівникам на пільги та компенсації.

2. Нормативне значення (ГДК, ГДР) параметрів виробничого середовища і трудового процесу згідно з посиланнями, наданими в Гігієнічній класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.04.2014 р. № 248.

Під час оцінки беруться на облік робочі місця, які належать до 3 та 4 класів відповідно до Гігієнічної класифікації.

Робота в умовах перевищення гігієнічних нормативів (3 клас) дозволена тільки за умови застосування засобів колективного та індивідуального захисту і скорочення часу дії шкідливих виробничих факторів (захист часом).

Робота в небезпечних умовах (4 клас) не дозволяється за винятком ліквідації аварій та проведення екстрених робіт для попередження аварійних ситуацій. Така робота виконується із застосуванням засобів індивідуального захисту та за умови регламентованого режиму.

Для дослідження шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища:

1. Розробляється план-схема розміщення обладнання, в процесі експлуатації якого можуть виникнути шкідливі та небезпечні виробничі фактори.

2. Визначаються межі робочих місць (робочих зон), їм надаються відповідні номери.

За результатами досліджень у разі перевищення гранично допустимих норм та концентрацій шкідливих та небезпечних виробничих факторів заповнюється карта технологічних процесів та обладнання (устаткування), що генерують шкідливі та небезпечні виробничі фактори, наведена у таблиці №1.

Таблиця № 1.

Зразок заповнення карти технологічних процесів під час роботи на круглопильному верстаті

Карта технологічних процесів та обладнання (устаткування), що генерують шкідливі та небезпечні виробничі фактори

№ з/п	Найменування технологічного процесу чи обладнання, що генерують шкідливі та небезпечні виробничі фактори	Найменування шкідливих та небезпечних виробничих факторів, які генеруються	Одиниця виміру	Гранично допустимі концентрації (рівні)	Фактична концентрація (рівень) шкідливих та небезпечних виробничих факторів
1	2	3	4	5	6
1.	Круглопильний верстат модель Holzstar TKS 254E інв. № 3	шум	дБА	80	90

Особа, на яку покладено виконання функцій електромеханічної служби, додатково проводить облік та перевірку механічних припливно-витяжних і місцевих вентиляційних систем і у разі виявлення невідповідності заносить дані до таблиці, наведеної у таблиці № 2.

Таблиця № 2.

Зразок заповнення таблиці обліку та перевірки вентиляційних систем
Вентиляційні системи (механічні)

№ з/п	Найменування цеху (дільниці), вентиляційних систем та їх номери	За проектом			Наявна на поточний рік		
		Обсяг повітря, що подається, м ³ /год	Обсяг повітря, що видаляється, м ³ /год		Обсяг повітря, що подається, м ³ /год	Обсяг повітря, що видаляється, м ³ /год	
			припливна вентиляційна система	загально-витяжна вентиляційна система		місцева витяжна система	припливна вентиляційна система
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Деревообробна Припливна № 1 Витяжна № 2 Місцева № 3	51 650	49 500	850	51 650	49 500	850

Оцінка технічного стану виробничого обладнання. Рівень технічної безпеки об'єктів, устаткування, машин, механізмів визначається шляхом перевірки їх відповідності стандартам безпеки праці та правилам охорони праці, у тому числі з урахуванням:

1. Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устат-

кування підвищеної небезпеки (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107).

2. Переліку робіт з підвищеною небезпекою (затверджений наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005р. №15).

3. Постанови Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» від 11.07. 2002 р. № 956.

Для обліку машин, механізмів та устаткування особа, на яку покладено функції електромеханічної служби, готує список усього устаткування, машин, механізмів, що експлуатуються, та забезпечує наявність паспортів.

Керівник структурного підрозділу, у розпорядженні якого є устаткування (машини, механізми), у разі відсутності на нього сертифікатів відповідності забезпечує їх перевірку.

Особа, на яку покладено виконання функцій електромеханічної служби, за участю особи, на яку покладено виконання функцій служби охорони праці, за цими видами обладнання підбирає відповідний технічний регламент безпеки або стандарти безпеки праці, на відповідність яким воно буде перевірятися.

У випадку, якщо вимоги до устаткування не регулюються системою стандартів безпеки праці та технічним регламентом безпеки, треба керуватись відповідними правилами з охорони праці.

Для визначення рівня безпеки устаткування на обладнання, машини та механізми, що мають відхилення від встановлених норм, по кожній дільниці складаються Картки технічної відповідності устаткування, машин і механізмів вимогам безпеки (дані наведені у таблиці № 3).

Таблиця № 3.

Зразок заповнення картки технічної відповідності круглопильного верстата

Картка технічної відповідності устаткування, машин,
механізмів вимогам безпеки

Круглопильний верстат (циркулярна пила по деревині), модель Holzstar TKS 254E, інв. № 3 (назва, модель, інв. № обладнання)				
№ з/п	Конструктивні елементи устаткування, машин, механізмів, експлуатаційні ситуації та небезпечні фактори	Вимоги безпеки	Фактичне забезпечення	
			Так	Ні
1.	Місцеве освітлення	1.1. Відсутність затемнених робочих місць, осліплюючих відблисків та небезпечних стробоскопічних ефектів.	+	
2.	Органи управління	2.1. Наявність маркування.	+	
		2.2. Розміщення поза небезпечною зоною.	+	
		2.3. Захищеність від випадкового включення.	+	
		2.4. Дотримання допустимого зусилля для включення.	X	
		2.5. Розміщення, що дозволяє оператору бачити всю небезпечну зону, або можливість перед пуском машини подаватися звуковий та/або світловий сигнал застереження.	+	
3.	Системи пуску	3.1 Виключення некерованого пуску при суттєвій зміні умов роботи (наприклад, швидкості, тиску тощо).	+	
		3.2 За наявності декількох органів керування пуском наявність системи блокування, що запобігає неконтрольованому включенню (наприклад, пристрої блокування).	+	
4.	Пристрої зупинки	4.1 Забезпечення необхідного часу зупинки (автоматичне гальмування).		+
		4.2 Припинення безпосередньої дії на пристрій аварійної зупинки не має скасовувати стоп-команду.	+	
		4.3 Забезпечення аварійної зупинки.	+	
5.	Пульт вибору режимів управління	5.1 Усунення стороннього доступу до вибору режимів управління.	+	
6.	Небезпека ураження електрострумом	6.1 Наявність нанесених знаків безпеки	+	
		6.2 Захист від заподіяння фізичних травм чи іншої шкоди, які можуть трапитися за безпосереднього або побічного електричного контакту (заземлення, занулення тощо).	+	
7.	Небезпека вибуху, пожежі	7.1 Захист від утворення небезпечних концентрацій речовин.	X	
		7.2 Захист від займання потенційно вибухонебезпечної суміші.	X	
		7.3 Забезпечення пожежо- та вибухобезпечності.	X	

Відповідно до вимог нормативних документів, у графах 4, 5 Картки технічної відповідності ставиться відмітка «Х» напроти тих конструктивних елементів устаткування, машин і механізмів, що забезпечують безпеку, у разі, якщо вони не передбачені для цього устаткування або йому невластиві.

Особа, на яку покладено виконання функцій електромеханічної служби, забезпечує перевірку всього устаткування, машин і механізмів, що експлуатуються, та заповнює Картку технічної відповідності тільки на ті з них, де певні конструктивні елементи хоча б за одним параметром не відповідають викладеним у ній вимогам.

На основі комплексної оцінки робочі місця відносять до трьох видів умов праці:

- а) з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці;
- б) зі шкідливими та важкими умовами праці;
- в) зі шкідливими умовами праці.

Особливо шкідливі умови праці - стан умов праці та/або рівні виробничого навантаження, які належать до 3 класу, 3, 4 ступенів шкідливості та 2, 3 ступенів важкості (напруженості).

Особливий характер праці - роботи, що виконуються з високим рівнем нервово-емоційного та інтелектуального навантаження, в особливих природних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я.

За результатами атестації складається перелік:

1. Робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджене право на пільги і компенсації, передбачені законодавством.

2. Робочих місць з несприятливими умовами праці, на яких необхідно здійснити першочергові заходи щодо їх покращання.

Перелік робочих місць, виробництв, професій і посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників після погодження з профспілковим комітетом затверджується наказом по підприємству, організації і зберігається протягом 50 років. *Матеріали атестації робочих місць є документами суворої звітності і зберігаються на підприємстві протягом 50 років.*

Результати атестації використовуються при встановленні пенсій за віком на пільгових умовах, пільг і компенсацій за рахунок підприємств та організацій.

За документами атестації визначаються невідкладні заходи щодо покращання умов і безпеки праці, які не потребують для їх розробки і впровадження залучення сторонніх організацій і фахівців.

Відомості про результати атестації робочих місць заносяться до карти умов праці, форма якої затверджена Мінпраці разом з МОЗ. Вона складається на кожне робоче місце. Якщо умови і характер праці в групі аналогічних робочих місць співпадає допускається заповнення однієї Карти. Якщо на одному робочому місці виконуються роботи особами різних професій, карта заповнюється на кожну професію.

Не заповнюються Карти умов праці на робочі місця, які пов'язані:

1. З виконанням робіт з радіоактивними речовинами, джерелами іонізуючого випромінювання, берилієм та рідкоземельними елементами.
2. З виконанням робіт в атомній енергетиці і промисловості.
3. З добуванням та обробкою риби.
4. З агрохімічним обслуговуванням сільського господарства.
5. З збиранням, переробкою та утилізацією трупів тварин в установах спеціального призначення.

Карта умов праці складається з таких розділів:

- I. Оцінка факторів виробничого середовища та трудового процесу.
- II. Оцінка технічного та організаційного рівня.
- III. Атестація робочого місця.
- IV. Рекомендації щодо поліпшення умов праці, їх економічне обґрунтування.
- V. Пільги і компенсації.

Карта умов праці є узагальнюючим документом результатів атестації, в якій зазначається:

- а) сумарна кількість шкідливих або небезпечних факторів з кожного рівня відхилення від нормативу;
- б) надається гігієнічна оцінка умов праці, що визначає, до якого класу і якого рівня відносяться умови та характер праці на даному робочому місці;
- в) оцінюються технічний та організаційний рівні робочого місця;
- г) фіксується висновок комісії про віднесення робочого місця до конкретного виду умов праці.

Карта умов праці підписується всіма членами атестаційної комісії, і з її змістом ознайомлюють працівників, зайнятих на відповідному робочому місці.

Завдання на самопідготовку:

1. Компетенція та повноваження органів державного управління охороною праці. Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

2. Органи державного нагляду за охороною праці, їх основні повноваження і права.

3. Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці.

4. Служба охорони праці підприємства. Статус і підпорядкованість.

5. Основні завдання, функції служби охорони праці. Структура і чисельність служб охорони праці.

6. Права і обов'язки працівників служби охорони праці. Стимулювання охорони праці.

7. Комісія з питань охорони праці підприємства. Основні завдання та права комісії.

8. Регулювання питань охорони праці у колективному договорі.

9. Організація робіт та порядок проведення атестації робочих місць.

10. Карта умов праці.

11. Кольори, знаки безпеки та сигнальна розмітка.

Тести для самоконтролю:

1. Яка особа підприємства організує роботу з атестації робочих місць за умовами праці?

1. Керівник підприємства.

2. Заступник керівника підприємства, у функціональних обов'язках якого є відповідальність за охорону праці.

3. Керівник структурного підрозділу, де проводиться атестація робочих місць за умовами праці.

4. Особа, на яку покладено виконання функцій служби охорони праці.

5. Посадова особа Державної служби з питань праці, яку призначили для проведення атестації робочих місць за умовами праці.

2. Який орган розробляє і реалізує галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участю профспілок?

1. Місцеві державні адміністрації в галузі охорони праці.
2. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в галузі охорони праці.
3. Органи місцевого самоврядування в галузі охорони праці.
4. Національна Рада з питань безпечної життєдіяльності населення.
5. Спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

3. Для розроблення і реалізації державної політики в галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, створена:

1. Національна Рада з питань безпечної життєдіяльності населення.
2. Професійні спілки України.
3. Служба охорони праці підприємства.
4. Національна комісія з реалізації Національної програми і законопроектів, пов'язаних з державною політикою з питань безпечної життєдіяльності населення.
5. Регіональна програма поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища.

4. Хто несе безпосередню відповідальність за порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці на підприємстві?

1. Начальник служби охорони праці підприємства.
2. Роботодавець.
3. Роботодавець та працівники підприємства.
4. Працівники підприємства.
5. Уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.

5. Що передбачає ефективну організацію охорони праці на підприємстві?

1. Своєчасне проведення атестації робочих місць зі шкідливими умовами праці.
2. Співпрацю роботодавця з найманими працівниками та їх представниками.
3. Створення на робочих місцях підприємства умов праці відповідно до нормативно-правових актів.
4. Здійснення роботодавцем фінансування заходів з охорони праці.
5. Забезпечення безпечних і здорових умов праці на підприємстві.

6. До якого суб'єкту відносять комісію з питань охорони праці підприємства?

1. Підрозділ служби охорони праці підприємства.
2. Самостійний підрозділ підприємства який підпорядковується керівнику підприємства.
3. Підпорядкований керівнику підприємства орган контролю з питань охорони праці.
4. Спільний орган управління роботодавця з найманими працівниками.
5. Комісією професійних спілок підприємства, яка контролює питання безпеки на підприємстві.

7. Який орган здійснює методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці?

1. Місцеві державні адміністрації в галузі охорони праці.
2. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в галузі охорони праці.
3. Органи місцевого самоврядування в галузі охорони праці.
4. Національна Рада з питань безпечної життєдіяльності населення.
5. Спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

8. При якому класі умов праці відповідно до Гігієнічної класифікації дозволена робота тільки за умови застосування засобів колективного та індивідуального захисту?

1. При 4 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
2. При 1 та 2 класах відповідно до Гігієнічної класифікації.
3. При 1 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
4. При 2 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
5. При 3 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.

9. У якій організаційній формі повинна функціонувати служба охорони праці якщо на підприємстві працюють 100 і більше осіб?

1. Основного суб'єкту, що здійснює управління охороною праці на підприємстві.
2. Суб'єкту, що підпорядковується заступнику керівника, в обов'язках якого є питання з охорони праці.
3. У вигляді одного співробітника, залучається особа за сумісництвом, яка має відповідну підготовку.
4. У вигляді одного співробітника, залучаються сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.
5. Служба охорони праці не створюється, організація охорони праці покладається на керівника підприємства.

10. Хто очолює Національну Раду з питань безпечної життєдіяльності населення, яка створена при Кабінеті Міністрів України?

1. Прем'єр-міністр України.
2. Віце-прем'єр-міністр України.
3. Голова профільного комітету з питань безпечної життєдіяльності населення Кабінету Міністрів України.
4. Голова Верховної ради України.
5. Голова Державного комітету з питань праці.

11. Що передбачає атестація робочих місць за умовами праці?

1. Регулювання відносин між власником і працівниками підприємства у галузі реалізації прав на здорові й безпечні умови праці.
2. Пільгове пенсійне забезпечення.
3. Пільги та компенсації за роботу у несприятливих умовах.
4. Установлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці.
5. Порядок використання виробничого обладнання, яке є потенційно шкідливими та небезпечними виробничими факторами.

12. Який орган здійснює відомчий контроль за станом охорони праці на підприємствах галузі?

1. Місцеві державні адміністрації в галузі охорони праці.
2. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в галузі охорони праці.
3. Органи місцевого самоврядування в галузі охорони праці.
4. Національна Рада з питань безпечної життєдіяльності населення.
5. Спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

13. Хто несе безпосередню відповідальність за порушення вимог правил користування засобами колективного та індивідуального захисту?

1. Начальник служби охорони праці підприємства.
2. Роботодавець.
3. Роботодавець та працівники підприємства.
4. Працівники підприємства.
5. Уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.

14. При якому класі умов праці відповідно до Гігієнічної класифікації дозволена робота тільки за умови скорочення часу дії шкідливих виробничих факторів (захист часом)?

1. При 4 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
2. При 1 та 2 класах відповідно до Гігієнічної класифікації.
3. При 1 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
4. При 2 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.
5. При 3 класі відповідно до Гігієнічної класифікації.

15. Уповноваженим з питань охорони праці не може бути обраний:

1. Працівник, який не є членом професійної спілки підприємства.
2. Працівник, який згідно з посадовими обов'язками відповідає за забезпечення безпечних та здорових умов праці.
3. Працівник, який не пройшов спеціальне навчання з питань охорони праці на підприємстві.
4. Працівник, який згідно з посадовими обов'язками не відповідає за охорону праці.
5. Працівник, який пропрацював на підприємстві більш як 3 роки.

16. У якій організаційній формі повинна функціювати служба охорони праці якщо на підприємстві працюють менше 20 осіб?

1. Основного суб'єкту, що здійснює управління охороною праці на підприємстві.
2. Суб'єкту, що підпорядковується заступнику керівника, в обов'язках якого є питання з охорони праці.
3. У вигляді одного співробітника, залучається особа за сумісництвом, яка має відповідну підготовку.
4. У вигляді одного співробітника, залучаються сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.
5. Служба охорони праці не створюється, організація охорони праці покладається на керівника підприємства.

17. Який орган затверджує заходи з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів?

1. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади.
2. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в галузі охорони праці.
3. Місцеві державні адміністрації в галузі охорони праці.
4. Органи місцевого самоврядування в галузі охорони праці.
5. Служба охорони праці підприємства.

18. Хто організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці на підприємстві?

1. Керівник підприємства.
2. Служба охорони праці підприємства.
3. Постійно діючий консультативно-дорадчий орган найманих працівників та роботодавця.
4. Уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.
5. Комісія з питань охорони праці підприємства.

19. Хто несе безпосередню відповідальність за порушення вимог правил поведження з устаткуванням та іншими засобами виробництва на підприємстві?

1. Начальник служби охорони праці підприємства.
2. Роботодавець.
3. Роботодавець та працівники підприємства.
4. Працівники підприємства.
5. Уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.

20. У який термін після обрання уповноваженої найманими працівниками особи з питань охорони праці роботодавець організує її навчання?

1. Не пізніше чим півроку після обрання.
2. В місячний термін після обрання.
3. В тижневий термін після обрання.
4. В 3-денний термін після обрання.
5. Строки навчання законодавчими нормами не регламентуються.

Інформаційні джерела

1. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

2. 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> від 25.09.2019 р. Кодекс законів про працю України.

3. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 442 від 1 серпня 1992 р «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці».

6. Радіонов М. О. Визначення основних напрямів профілактики травматизму на підприємствах сільського господарства / М. О. Радіонов, Д. Д. Марченко, В. М. Курепін // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2019. - Вип. 1 (101). - С. 111-117. - DOI: 10.31521/2313-092X/2019-1(101)-16.

URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/6105>.

7. Курепін В. М. Актуальні питання охорони праці в енергетичній галузі України / В. М. Курепін, В. М. Курепін // Сучасні проблеми землеробської механіки : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 119-й річниці з дня народження академіка Петра Мефо-

дійовича Василенка, м. Миколаїв, 17 – 19 жовтня 2019 р. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – С. 199 – 201.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/6409>.

8. Курепін В.М. Базова концепція забезпечення управління безпекою розважальних центрів / В.М. Курепін, Д.В. Курепін // Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 20-21 листопада 2019р. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – С. 172 – 175. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/6412>.

9. Курепін В. М. Проблеми вдосконалення системи управління охороною праці у банківських установах / В. М. Курепін, А. В. Демченко // Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції., 20-21 листопада 2019 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – С. 168-171.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/6410>.

10. Курепін В. М., Курепін Д. В. Державне управління у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності в умовах реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади. *Modern Economics*. 2020. № 19(2020). С. 94-100. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V19\(2020\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V19(2020)-16).

URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/7419>.

11. Єгіазарян А. С. Сутність нематеріальної мотивації персоналу підприємства та основні її компоненти / А. С. Єгіазарян // Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу України: 32-ї студентської науково-теоретичної конференції, 18-20 березня 2020 р., Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2020. – С. 95-98.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/7031>.

12. Курепін В. М. Правові засади забезпечення якості та безпеки споживання замороженої плодоовочевої продукції // Сучасні підходи до вирощування, переробки і зберігання плодоовочевої продукції : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 18-20 березня 2020 р. Миколаїв : МНАУ, 2020. С. 172-175.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/7883>.

13. Іваненко В. С. Органи управління в конфліктних і надзвичайних ситуаціях // Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства : тези доповідей - здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 29-31. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8203>.

14. Курепін В. М. Механізм управління безпекою вітчизняних підприємств на засадах маркетингу // Сучасний маркетинг: стратегічне управління та інноваційний розвиток : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої до 90-ча заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка, 17-18 жовтня 2020 року. Харків : Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2020. С. 154-158. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8183>.

15. Іваненко В. С. Комплексна безпека підприємств агропромислового комплексу, як складова система управління // Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених і студентів, м. Львів, 19 лютого 2021р. Львів : Львівський торговельно-економічний університет, 2021. С. 295 – 297. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8880>.

16. Курепін В. М. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні // Сучасний стан науки в сільському господарстві та природокористуванні: теорія і практика : матеріали II міжнар. наук. інтернет-конф. м. Тернопіль, 20 листопада 2020 р. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2020. С. 98-101. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8209>.

17. Герасіменя О. А., Курепін В. М. Концепція захисту населення і території у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій // Актуальні проблеми життєдіяльності людини в сучасному суспільстві : тези доповідей здобувачів вищої освіти інженерно-енергетичного факультету та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на інженерно-енергетичному факультеті, м. Миколаїв, 18-20 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський націо-

нальний аграрний університет, 2020. С. 10-12.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8122>.

18. Охорона праці в галузі та цивільний захист [Електронний ресурс] : навчальний посібник / В. М. Курепін, К. М. Горбунова, В. М. Курепін [та ін.]. Миколаїв : МНАУ, 2020. 266 с.
URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8596>.

19. Курепін В. М. Особливості прийняття управлінських рішень в умовах організаційного розвитку підприємства // Економіко-правові дискусії : матеріали II міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та науковців, м. Кропивницький, 14 квітня 2021 р. Кропивницький : ЛА НАУ, 2021. С. 29-32. URL:
<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9330>.

20. Буга Р. Р. Реформування місцевого самоврядування з питань захисту населення і територій від негативних наслідків надзвичайних ситуацій, як гарантована безпека людині // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Миколаїв, 23-24 червня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 14-17.
URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9819>.

21. Курепін В. М. Реформування системи Державної служби з надзвичайних ситуацій: шляхи і способи розв'язання проблеми // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Миколаїв, 23-24 червня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 26-29.
URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9818>.

22. Русавська В. І. Адаптація національного трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Миколаїв, 23-24 червня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 36-39.
URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9821>.

23. Сміренін В. О. Кодекс законів про працю України як інструмент системи управління безпекою та здоров'ям працівників на підприємствах аграрного профілю // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Миколаїв, 23-24 червня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 88-91.
URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9822>.

Навчальне видання

Основи охорони праці

Змістовий модуль № 1.

«Правові та організаційні основи
охорони праці»

Тема № 3.

«Державне управління, нагляд і громадський контроль за охороною
праці. Організація охорони праці на підприємствах АПК»

Укладач:

Курепін Вячеслав Миколайович

Відповідальний за випуск: Д. Д. Марченко

Технічний редактор: В. С. Іваненко

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 16,2

Тираж 100 прим. Зам. № __

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.